

Aproximación ó 'mínimo paremiolóxico' galego. Unha proposta didáctica¹

Ana Vidal Castiñeira

Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades

1. Metodoloxía

A paremioloxía é unha disciplina complexa e interesante para o estudo dunha lingua e para o ensino da tradución. Non obstante, isto non levou a que se fixesen estudos sistemáticos sobre tódolos aspectos que pode abranguer. Con este traballo tentaremos facer unha pequena achega ós estudos da paremioloxía galega centrándonos nun aspecto moi concreto como é a elaboración dun "mínimo paremiolóxico".

Dentro do amplo campo da paremioloxía, chamounos especialmente a atención o concepto de mínimo paremiolóxico dunha lingua que, segundo os estudos de Mieder (1995), se pode definir como o conxunto mínimo de paremias coñecidas e usadas polos falantes desa lingua. Decidimos, entón, elaborar unha proposta do que sería un mínimo paremiolóxico do galego na zona de Viana do Bolo (Ourense) utilizando os métodos empregados polos paremiólogos en estudos deste tipo e limitando o noso campo de traballo ós refráns.

Para analiza-lo coñecemento e uso dos refráns na zona de Viana do Bolo decidimos usar métodos estatísticos, isto sería o que Ferro Ruibal (1997: 212) chama paremioloxía contemporánea en contraposición á paremioloxía histórica, que traballa con refráns recollidos en medios escritos.

Un dos primeiros investigadores da paremioloxía en utilizar estes novos métodos estatísticos foi o sociólogo estadounidense William Albig (Mieder, 1995: 2) que en 1931

¹ Este artigo é un resumo do traballo de fin de carreira dirixido polo profesor Xosé Mª Gómez Clemente e presentado na Facultade de Humanidades (agora F. de Filoloxía e Traducción) da Universidade de Vigo no ano 2000 baixo o título *Proposta de aplicación dun 'mínimo paremiolóxico' á aprendizaxe da lingua galega en Traducción*.

realizou unha enquisa con 68 estudantes universitarios na que lles pedía que citasen tódolos refráns que puidesen en media hora. Pola nosa parte, decidimos facer un experimento similar, pasando unha enquisa deste tipo entre os falantes máis novos (75 rapaces de secundaria de entre 14 e 20 anos). Nesta enquisa os informantes debían citar tódolos refráns que se lles ocorresen, en galego ou castelán, nun período de 15 minutos.

Debemos sinala-los inconvenientes de traballar con este método: en primeiro lugar, é difícil para os falantes recordar refráns fóra de contexto e sen ningún tipo de referente; e, en segundo lugar, ó se realiza-lo exercicio nunha aula existía a posibilidade de que os rapaces comentasen os refráns entre eles e citasen os mesmos. Ademais, hai que contar tamén co feito de que os informantes eran moi novos e ás veces as súas respostas non foran suficientemente meditadas.

Ademais, tamén realizamos unha recollida de refráns na aldea de Punxeiro, do concello de Viana do Bolo. Para este exercicio escollemos tres informantes de 64, 85 e 87 anos cunha boa competencia fraseolóxica, tanto pola súa idade como por ter vivido a maior parte da súa vida na aldea. Neste caso tamén contamos co inconveniente de teren que recordar refráns fóra de contexto pero, para intentar contrarrestalo, lémoslles ás informantes unha lista de refráns recollidos no concello veciño da Gudiña (material inédito cedido por X. Rodríguez Cruz). A partir dos datos obtidos con estes dous exercicios elaboramos unha lista de 348 refráns, dos que escollemos os 50 máis repetidos para realiza-lo seguinte exercicio.

Para a elaboración da segunda enquisa tomamos como referencia a realizada por G. L. Permiakov, que foi un pioneiro no campo da paremioloxía ó realizar análises sistemáticas de frecuencia para establecer un mínimo paremiolóxico do ruso (Mieder, 1995: 3). Permiakov presentoulles unha longa lista de ditos, refráns e frases feitas a 300 universitarios moscovitas e pediulles que marcasen os que coñecían. Ademais, tamén tomamos como modelo o estudo realizado pola empresa alemana Intermarket a principios dos anos 80 (Mieder, 1995: 6). Esta empresa elaborou un cuestionario de 27 preguntas sobre o uso e a valoración social dos refráns, e presentóullelo a persoas de tódalas idades e profesións. Da mesma maneira, nós decidimos elaborar unha enquisa na que lles preguntamos a 50 informantes de tódalas idades sobre o seu nivel de coñecemento, comprensión e uso dos 50 refráns que nós lles propuxemos, así como sobre forma en que os aprenderon. Como punto final incluímos unha pregunta sobre a utilidade dos refráns na súa vida cotiá.

Esta segunda enquisa realizámola con 50 persoas de entre 16 e 87 anos dos concellos de Viana do Bolo, Vilariño de Conso, A Veiga, A Gudiña e Riós. Destas 50 persoas 33 tiñan menos de 30 anos (66%), 7 entre 30 e 60 anos (14%) e 10 tiñan máis de 60 anos (20%). O 86% dos informantes tiñan o galego como lingua familiar e habitual, o 8% o castelán como lingua familiar e habitual, o 4% o galego como lingua familiar e o castelán como lingua habitual e o 2% o castelán como lingua familiar e falaban galego habitualmente. E canto ó nivel de estudos o 48% dos informantes tiñan estudos secundarios, o 44% estudos primarios e o 8% estudos universitarios.

Finalmente, cos resultados destes tres exercicios elaboramos un exemplo de mínimo paremiolóxico do galego na zona de Viana do Bolo e propuxemos, como posibles traducións para os refráns que compoñen o mínimo, algúns refráns que poderían considerarse equivalentes en castelán e inglés, sen pretender presentar estes como o “mínimo” desas linguas.

Non podo deixar pasa-la oportunidade de agradecer a colaboración de tódolos informantes que contribuíron á elaboración deste traballo, especialmente a Manuela Rodríguez, Pastora Rodríguez e Elisa Murias da aldea de Punxeiro, que achegaron a meirande parte dos refráns recollidos, así como a Xosé Rodríguez Cruz quen ofreceu desinteresadamente o seu traballo *Ditos e refráns do concello da Gudiña* que constituíu unha grande axuda como material de apoio.

2. Análise dos datos obtidos nas enquisas

2.1. Enquisa I

A continuación presentámo-los resultados que obtivemos nesta primeira enquisa, elaborada coa intención de analiza-lo uso que os falantes máis novos fan dos refráns galegos e casteláns. Empezamos cos galegos, que están ordenados segundo o número de veces que foron citados, dato que aparece entre parénteses. Aparecen escritos tal e como foron recollidos nas enquisas, con dialectalismos, castelanismos e vulgarismos.

1. En maio inda queima a vella o tallo (e o vello o escano/arado). (25)
2. A quen madruga Dios o axuda. (25)
3. Hasta o 40 de maio non quíte-lo saio. (21)
4. Marzo ventoso e abril chuvioso sacan a maio florido e fermoso. (17)
5. Dime con quen andas e direiche quen eres. (14)
6. En febreiro sete capas e un sombreiro. (12)
7. Setiembre ou seca fontes ou leva pontes. (8)
8. A cabalo regalado non lle míre-lo dente. (6)
9. A tódolos porcós lle chega o seu San Martiño. (5)
10. Mala herba nunca morre. (5)
11. Costureira sin dedal, cose pouco e cose mal. (5)
12. Cuando o río sona, auga leva. (5)
13. O que de novo non traballa, de vello dorme na palla. (4)
14. Comer e rascar/falar todo é empezar. (4)
15. Gato con guantes non caza ratos. (3)
16. Vacas da Mezquita e mulleres de Punxeiro, quita, quita. (3)
17. Se o cuco non canta entre marzo e abril, ou o cuco é morto ou quere vi-la fin. (3)
18. Non hai sábado sin sol nin domingo sin amor. (3)
19. No San Martiño bebe o viño e come o touciño. (3)
20. Máis vale malo conocido que bon por conocer. (3)
21. Entre marzo e abril sale o cuco do cubil, entre maio e a sega marcha o cuco para súa terra. (3)
22. Viño na cuba, borracheira segura. (2)
23. Vaca agabada, leite nos cornos. (2)
24. Marzo, marzal pola mañá cariña de rosas e pola tarde cara de can. (2)

25. Máis sabe o demo por vello que por demo. (2)
26. Home traballador, pouco namorador. (2)
27. Fuma, come e bebe que a vida é breve. * (2)
28. En xaneiro a carne ó pucheiro. (2)
29. En noviembre fai a matanza e enche a panza. * (2)
30. En setembro aumenta a familia un novo membro. (2)
31. En abril cata a loba no cubil. (2)
32. Cuando pica o cu, ano de fabas. (2)
33. Auga en San Juan tolle o viño e non dá pan. (2)
34. Auga en maio, pan para todo o ano. (2)
35. Abril, se por mal quere vir, nin as portas deixa abrir. (2)
36. A muller e a sardiña cuanto máis pequeniña máis xeitosiña. (2)
37. A can flaco todo son pulgas. (2)
38. Xente nova e leña verde todo se volve fumo. (1)
39. Marzo espigarzo, abril penduril, maio granado, en San Juan curado e na Santa Mariña metido na arquíña. (1)
40. Vale máis pouco e ben que muto e mal. (1)
41. Muto e ben non hai quen. (1)
42. Asegún María, asegún filla cría. (1)
43. Se queres ter diñeiro quédate sempre solteiro. (1)
44. Sardiña que leva o gato tarde ou nunca volve ó plato. (1)
45. Roubar a un ladrón son cen anos de perdón. (1)
46. Río revolto, ganancia de pescadores. (1)
47. Ovella que berra, bocado que perde. (1)
48. Os animais no mes de febreiro inda non enchen o peteiro. (1)
49. O traballo do rapaz é pouco pero o que non o aproveita é louco. (1)
50. O saber non ocupa lugar. (1)
51. O que tropeza e non caí adianta a mitai. (1)
52. O que regala vende se o que recibe entende. (1)
53. O que queira peixes que molle o cu. (1)
54. O que de novo traballou, de vello descansou. (1)
55. O que chega tarde nin oe misa nin come carne. (1)
56. O pan polo olor, o viño polo color e todo polo sabor. (1)
57. En martes nin te cases nin te embarques. (1)
58. O amigo e o viño cuanto máis vello millor. (1)
59. Non lle falta máis a mai ó fillo que a xeadada ó granizo. * (1)
60. Noite estrellada, mañá soleada. (1)
61. No mes de xaneiro xa o lacón está no pucheiro. (1)
62. No mes de febreiro faise o lardeiro. (1)
63. No mes de maio inda cae o raio. (1)
64. Natal e xaneiro, inverno enteiro. (1)
65. Muller rincheira, ou puta ou peideira. (1)
66. Muller que silba e mexa de pé, mala cousa é. (1)
67. Mentres a grande se agacha, a pequena varre a casa. (1)
68. Máis vale calar que despois rifar. (1)
69. Maio me molla, maio me enxuga, maio me dá a súa sacudidura, pero éche de fame que non de fartura. (1)
70. Home malvado, castigo asegurado. (1)
71. Gasta en festas e en viño o que has de deixar ós sobriños. (1)
72. Galo que non canta, algo ten na garganta. * (1)

73. Febreiro ferverexar, raíñas de sol, chover e nevar. (1)
74. Entre San Juan e San Pedro recolle o centeo. (1)
75. En julio arder e patatas coller. (1)
76. En xaneiro entra o sol en cualquier rigueiro, pero é no último que non no primeiro. (1)
77. En xaneiro diminúe o palleiro. (1)
78. En San Juan a sardiña molla o pan. (1)
79. En febreiro xea a auga no pucheiro. (1)
80. En diciembre o sol quenta con tardura e pouco dura. (1)
81. De cada cen anos, mil, volve o carro ó seu carril. (1)
82. Dá e ten e farás ben. (1)
83. Chovendo, chovendo o río vai enchendo. (1)
84. Cría corvos e sacaranche os ollos. (1)
85. Cuando marzo maiea, maio marcea. (1)
86. Burro grande, ande ou non ande. (1)
87. Vodas con foguetes acaban a cachetes. (1)
88. Burra morta, burra farta. (1)
89. Beber con medida alarga a vida. (1)
90. Aprendiz de muto, maestro de nada. (1)
91. Antes de compra-lo becerro faille o cortello. (1)
92. Ano de mutas abelás, malas mañás. (1)
93. Ano de herba, ano de merda. (1)
94. Amigo que pide muto viño, dálle coa porta no fuciño. (1)
95. Almorzar como un rei, xantar como un noble e cenar como un mendigo. (1)
96. Agosto ardenteiro, herba no palleiro. (1)
97. Niebla na montaña, ¡cazador para a cabaña!* (1)
98. Niebla na montaña, ¡ pescador encarta a caña!* (1)
99. No mes das Navidades chéganlle ós cochos as maldades. * (1)

* Os refráns marcados cun asterisco son sospeitosos de ser casteláns xa que non aparecen no *Refraneiro galego básico* (Ferro Ruibal, 1987), que tomamos como referente por se-la maior colección de refráns galegos que se ten publicado, e conteñen léxico castelán sen o cal desaparecería a rima.

E a continuación presentamos os refráns casteláns referidos polos informantes, que tamén están escritos tal e como aparecen nas enquisas, unhas veces citados en castelán e outras en galego como falsos refráns galegos; neste último caso, chegamos á conclusión de se trata de paremias castelás porque non aparecen non *Refraneiro galego básico* (Ferro Ruibal, 1987) e en cambio aparecen noutros dicionarios como refráns casteláns. Aparece tamén entre parénteses o número de veces que foi citado cada refrán:

1. En abril augas mil. (58)
2. Can ladrador pouco mordedor. (30)
3. Máis vale páxaro en mao que cento voando. (13)
4. Ano de neves, ano de bens. (10)
5. Quen mal anda mal acaba. (9)
6. Ó mal tempo boa cara. (8)
7. Máis vale só que mal acompañado. (8)
8. Por San Blas hora e media máis. (6)
9. A primavera a sangre altera. (5)
10. A bon entendedor poucas palabras bastan. (5)
11. De tal pao tal astilla. (5)

12. No deixes para mañá o que podas facer hoxe. (4)
13. Mentres ande eu quente que se ría a xente. (3)
14. Auga que non has de beber, déixaa correr. (3)
15. Amores reñidos, os máis queridos. (3)
16. En casa do ferreiro cuchillo de pao. (3)
17. En boca cerrada non entran moscas. (2)
18. De grandes cenas están as sepulturas cheas. (2)
19. No por muto madrugar amañece máis temprano. (2)
20. Si veis as barbas do teu veciño pelar pon as túas a remollar. (1)
21. Quen se pica allos come. (1)
22. Quen non chora non mama. (1)
23. Por San Blas a neve verás. (1)
24. Por San Blas la cigüeña verás, y si no la vieres, año de nieves. (1)
25. Para torear y casarse hay que arrimarse. (1)
26. Onde hai confianza dá asco. (1)
27. Ollos que non ven, corazón que non sente. (1)
28. El hombre y el oso, cuanto más feo más hermoso. (1)
29. De la mujer y el dinero no te burles compañero. (1)
30. Antes cabe un camello no buraco dunha agulla que un rico no ceio. (1)
31. Abriles y caballeros hay pocos buenos. (1)
32. Más vale prevenir que lamentar. (1)
33. Vive como si fueras a morir mañana. (1)
34. Lo bueno, si breve, dos veces bueno. (1)

2. 1. 1. Análise

Os informantes escribiron un total de 590 unidades que eles consideraron refráns; pero só 465 destas son verdadeiros refráns, xa que o resto son ditos populares, cantigas, frases feitas e incluso desautomatizacións de refráns (ex. *Non fagas hoxe o que podas deixar pa mañá*). Destes 465 refráns 271 son galegos e 194 casteláns. Polo tanto, cada informante referiu unha media de 8. 1 supostos refráns, dos que só 6. 2 o eran realmente, e destes 3. 6 eran galegos e 2. 6 casteláns.

Estes resultados son extremadamente baixos se os comparamos cos do citado experimento de Albig en 1931, no que recollera un total de 1443 refráns, cunha media de 21. 2 refráns por informante, media que Mieder considera baixa (Mieder, 1995: 3). Aínda tendo en conta que a enquisa se realizou na metade de tempo (o experimento de Albig durou media hora e o noso 15 minutos) e que os informantes son máis novos e con menos estudos (Albig realizou a enquisa con estudantes universitarios mentres que nós a fixemos con estudantes de secundaria), os resultados seguen sendo baixos. Estes datos reflicten a carencia que teñen os falantes máis novos dunha boa competencia paremiolóxica, sobre todo en galego, tendo en conta que esta é a lingua materna da maioría deles.

Volvendo cos datos anteriores, debemos sinalar que os 271 refráns galegos son en realidade 99 refráns repetidos unha media de 2. 7 veces, e os 194 casteláns son 34 refráns repetidos unha media de 5. 7 veces. Así, os refráns que se repiten máis veces son casteláns: *En Abril aguas mil*, citado por 58 dos 75 informantes, e *Perro ladrador poco*

mordedor, repetido 30 veces; mentres que os refráns galegos máis repetidos foron citados 25 veces (*En maio inda queima a vella o tallo (e o vello o escano/arado)* e *A quen madruga Deus o axuda*).

Ademais, debemos prestar atención ó feito de que o 34% dos refráns galegos citados teñen equivalentes exactos en castelán (coa mesma metáfora, a mesma estrutura e o mesmo léxico). Pero os datos son aínda máis alarmantes se temos en conta que o 75% dos refráns galegos máis citados (entre 5 e 25 veces) son exactamente iguais en castelán, mentres que dos repetidos menos de 5 veces só coinciden co castelán o 28%. Podemos, polo tanto, apreciar a gran influencia que a fraseoloxía castelá exerce sobre o uso que os informantes máis novos fan dos refráns.

2. 2. Enquisa II

Nesta segunda enquisa formulámoslles ós informantes preguntas sobre o seu nivel de coñecemento, comprensión e uso, así como sobre o proceso de aprendizaxe de cada un dos 50 refráns que lles propuxemos. Imos agora analizá-los resultados.

A continuación podemos ve-la lista dos refráns, ordenados dos máis ós menos coñecidos, xunto coas correspondentes porcentaxes de coñecemento (**coñec.**), comprensión (**comp.**) e uso, así como a forma en que a maioría dos informantes aprenderon os refráns (**aprend.**). Hai que ter en conta que, aínda que sendo datos reais, son matizables por seren valoracións feitas polos propios informantes.

Refrán	coñec.	comp.	uso	aprend.
Sarna con gusto non pica.	96%	98%	74%	na casa
O que non ten cabeza escusa sombreiro.	94%	98%	72%	na casa
O que con nenos se deita cagado se levanta.	92%	100%	74%	na casa
Ó can fraco todo se lle volven pulgas.	90%	90%	62%	na casa
Costureira sin dedal cose pouco e cose mal.	90%	96%	44%	na casa
O que chega tarde nin oe misa nin come carne.	88%	98%	56%	dos vellos
O que teña tenda que a atenda e se non que a venda.	88%	98%	64%	na casa
Xente nova e leña verde todo se volve fumo.	88%	96%	62%	na casa
Ó gato escaldado ata a auga fría lle fai dano.	88%	98%	48%	dos vellos
Ó catarro dálle co xarro.	86%	96%	60%	na casa
O que ten burro e vai a pé máis burro el é.	84%	98%	46%	dos vellos
Setembro ou seca fontes ou leva pontes.	84%	98%	36%	dos vellos
Ovella que berra, bocado que perde.	84%	96%	52%	dos vellos
Non hai luar coma o de xaneiro nin amor coma o primeiro.	78%	88%	20%	dos vellos
O home e o can van onde llo dan.	76%	90%	28%	dos vellos
O que parte e comparte, se é persoa de arte, deixa pra si a millor parte.	72%	84%	54%	na casa
Máis vale pequeno e agudo que grande e burro.	70%	94%	44%	dos vellos
Non pidas a quen pediu nin sirvas a quen serviu.	68%	90%	38%	dos vellos
Chova en abril e maio inda que non chova en todo o ano.	64%	84%	30%	dos vellos

Na terra dos lobos hai que oulear/ouvear coma todos.	62%	86%	30%	dos vellos
Auga na Santa Mariña na meda fai fariña.	62%	74%	30%	dos vellos
O traballo do neno é pouco e quen o perde é louco	62%	86%	44%	dos vellos
Cando marzo maiea, maio marcea.	62%	68%	26%	na casa
Auga en maio, pan pa todo o ano.	58%	78%	28%	dos vellos
No mes de San Xoán as nove con día dan.	58%	82%	18%	dos vellos
A quen Deus non lle dá fillos o demo lle dá sobriños.	58%	86%	28%	dos vellos
Auga en San Xoán tolle viño e non dá pan.	56%	76%	26%	dos vellos
Fillo es, pai serás; como fixeres, así o terás.	56%	84%	28%	dos vellos
Entre marzo e abril sae o cuco do cubil, entre maio e a sega marcha o cuco pá súa terra.	56%	80%	38%	dos vellos
O que regala ben vende, se o que recibe entende.	54%	72%	38%	na casa
Abril, se por mal quere vir, nin as portas deixa abrir.	54%	76%	20%	na casa
¡Miniñas ó San Brais que festas non hai máis!	52%	86%	34%	dos vellos
En abril cata a loba no cubil.	52%	60%	22%	dos vellos
En febreiro sete capas e un sombreiro.	48%	72%	18%	dos vellos
De miniño rei, de mozo galán, de casado burro e de vello can.	48%	74%	22%	dos vellos
Se o cuco non canta entre marzo e abril ou o cuco é morto ou quere vi-la fin.	48%	76%	28%	dos vellos
Maio me molla, maio me enxuga, maio me dá a súa sacudidura, pero éche de fame que non de fartura.	46%	72%	22%	dos vellos
Mal lle vai ó raposo cando anda ós grilos.	44%	70%	26%	dos vellos
Maio pardo e San Xoán claro valen máis cós bois e o carro.	44%	66%	26%	dos vellos
En cada terra seu uso e en cada roca seu fuso.	42%	74%	24%	dos vellos
Se te pica o alacrán busca cura e sancristán que mañá te enterrarán.	42%	72%	18%	dos vellos
Boi solto de seu se lambe.	40%	54%	24%	dos vellos
A criado mal mandado pórllle a mesa e mandalo ó recado.	38%	74%	24%	dos vellos
O que bebe pola bota non se lle saben os tragos que bota.	36%	68%	16%	dos vellos
Xeonllo de home, cu de muller e fuciño de can nunca quentes están.	36%	78%	18%	dos vellos
Cando a Candeloria chora medio inverno vai fóra; que chore que deixe de chorar medio inverno está por pasar.	36%	70%	24%	dos vellos
Quen de noite vai e vén, de noite come o que ten.	34%	74%	22%	dos vellos
Ara en maio e bima en San Xoán, esterca ben e collerás pan.	30%	72%	18%	dos vellos
Marzo espigarzo, abril penduril, maio granado, en San Xoán curado e na Santa Mariña metido na arquíña.	26%	58%	12%	dos vellos
A boi tolo corda longa.	24%	62%	20%	dos vellos

2. 2. 1. Análise

Imos analizar agora individualmente os datos de coñecemento, comprensión, uso e aprendizaxe.

Coñecemento

Destes datos hai que destacar que 33 dos 50 refráns (66%) son coñecidos por máis da metade dos informantes, chegando algúns a ser recoñecidos polo 96% dos informantes; ademais, ningún dos refráns foi recoñecido por menos do 20%. Segundo estes datos, os informantes teñen unha boa competencia paremiolóxica pasiva (coñecemento), xa que a maioría deles teñen oído os refráns as suficientes veces como para recoñecelos.

Agora imos analiza-los resultados por franxas de idade:

Os menores de 30 anos coñecen unha media de 25. 5 dos 50 refráns, é dicir, pouco máis da metade; o 58% dos informantes coñece a metade ou máis da metade dos refráns propostos. Os informantes que teñen entre 30 e 60 anos coñecen unha media de 35. 7 dos 50 refráns, é dicir, o 71. 4%; nesta franxa de idade só hai unha persoa que declarou coñecer menos da metade dos refráns que lle propuxemos. E finalmente os maiores de 60 anos son os que coñecen máis paremias, unha media de 43. 1, é dicir, o 86. 2% dos refráns propostos.

Á vista dos datos, podemos afirmar que canto máis vella é a persoa que responde, maior coñecemento declara ter dos refráns propostos. Esta tendencia acentúase nos refráns referentes ó mundo rural en xeral; dos 24 refráns referentes ó campo que presentamos na enquisa, 10 son case descoñecidos para os menores de 30 anos, pero ben coñecidos e usados polos máis vellos. Da mesma maneira seguen esta tendencia tamén os refráns que falan de obxectos e costumes en desuso (por exemplo o refrán *O que bebe pola bota non se lle saben os tragos que bota* coñecido só por un 36% dos informantes). Podemos, polo tanto, apreciar a progresiva perda dos refráns que describen a sociedade galega máis tradicional.

Comprensión

Hai que sinalar que tódolos informantes en xeral declararon entender perfectamente o significado da maioría dos refráns propostos. Imos analiza-los datos por bloques de idade:

Os menores de 30 anos declararon entender unha media do 80% dos refráns. Practicamente tódolos informantes entenden a maioría dos refráns (quedando só dous dos enquisados por debaixo do 50%). Os datos entre 30 e 60 anos son moi semellantes ós da franxa anterior, entenden unha media de 40 dos 50 refráns, o 80%. E finalmente os maiores de 60 anos entenden unha media de 44. 4 dos 50 refráns, case o 89%.

Destes datos podemos saca-la conclusión de que a os informantes declararon entender perfectamente a maioría dos refráns propostos. Isto quizais se deba a que moitas destas paremias teñen unha única interpretación. É este o caso de *O que con nenos se deita*

cagado se levanta que tódolos informantes declararon entender. Así e todo, é curioso que os refráns referentes á climatoloxía e ós labores do campo, que non teñen un sentido metafórico, senón que se poden interpretar literalmente, son comprendidos por unha porcentaxe relativamente baixa dos informantes (ex. *Maio pardo e San Xoán claro valen máis cós bois e o carro*, entendido polo 66%). Isto pode deberse a que moitos dos informantes, sobre todo os máis novos, non comprenden o vocabulario propio da labranza nin están afeitos á observación da climatoloxía que practican os labregos.

Uso

Como podemos observar, as porcentaxes de uso dos refráns propostos son baixas con respecto ás de coñecemento e comprensión. Os refráns *O que con nenos se deita cagado se levanta* e *Sarna con gusto non pica*, que o 74% dos enquisados afirmou usar, obtiveron os datos máis altos; e os máis baixos foron para *Marzo espigarzo, abril penduril, maio granado, en San Xoán curado e na Santa Mariña metido na arquiña* usado polo 12%.

Imos agora analiza-los datos por franxas de idade:

Os menores de 30 anos usan unha media de 10.3 dos 50 refráns, é dicir, un 20.6%. Dos informantes máis novos, só dúas persoas usan máis da metade (52% e 60%) e as porcentaxes máis baixas descenden ata o 0% (hai dúas persoas que non usan ningún dos refráns propostos). Os informantes entre 30 e 60 anos usan unha media de case 23 dos 50 refráns (45.4%), chegando algúns a usar o 100% e outros só o 6%. Os maiores de 60 anos usan unha media de 36 dos 50 refráns (72%), oscilando esta porcentaxe entre o 98% e o 8%.

Segundo estes datos, podemos afirmar que, aínda que os informantes coñecen e entenden os refráns propostos, non os usan tanto como cabería esperar. Respecto a isto Díaz Pérez (1997: 189) sinala:

Potencialmente, si poseemos una competencia pasiva amplia, su correspondiente actualización debería ser asimismo vasta, pero, en realidad, la producción de refranes está limitada, en casos normales, a su inserción en un contexto determinado, apropiado para la correcta aplicación de su carga sentenciosa, y, además, factores como la diferente estimación social del empleo de refranes o la extrañeza que su uso puede producir en el interlocutor reducen su aparición, y recurrir a ellos no parece ser tan frecuente como un análisis del conocimiento pasivo nos podría hacer pensar.

O uso dos refráns é especialmente baixo entre os informantes máis novos; ademais, esta tendencia afecta sobre todo ós refráns que se refiren ó campo e ó mundo rural en xeral. Así, as paremias referentes á climatoloxía, ós animais e á agricultura son usadas por unha porcentaxe entre o 38% e o 18% dos informantes de menos de 30 anos, mentres que outros refráns alcanzan taxas de máis do 70%. Isto pode deberse a que a sociedade galega se está a volver cada vez máis urbana e iso fai que o contexto lingüístico e social no que antes se inserían os refráns relativos ó campo tenda a desaparecer e diminúa cada vez máis o seu uso.

Agora ben, a perspectiva non é tan negativa se temos en conta que a competencia paremiolóxica se adquire co paso do tempo. Polo tanto, a medida que os falantes máis novos vaian envellecendo, irán adquirindo unha maior competencia paremiolóxica, tanto pasiva coma activa.

Aprendizaxe

Pasamos agora a analiza-los datos sobre a aprendizaxe dos refráns. As posibles respostas á pregunta “¿onde aprendeu o refrán?” eran tres: aprendéronos ou ben “nos libros”, é dicir, na escola ou lendo; ou ben “na casa” ou “dos vellos”. Estas dúas últimas posibilidades son similares xa que un refrán aprendido na casa tamén puido ser ensinado polos avós pero, a opción “[aprendino] dos vellos” concédelles unha maior importancia ós anciáns no proceso de transmisión e dálle cabida ademais á posibilidade de que o refrán non fose aprendido dos propios avós senón “dos vellos” da aldea.

A porcentaxe de refráns que os informantes declararon aprender dos vellos é moi alta. O refrán *Setembro ou seca fontes ou leva pontes*, que ten o tanto por cento máis alto, foi aprendido dos vellos polo 52% dos informantes. Os datos máis baixos son para o refrán *A boi tolo corda longa* que foi aprendido dos vellos só polo 14%.

Tamén houbo moitos informantes que declararon aprender os refráns na casa. A porcentaxe máis alta é para o refrán *O que non ten cabeza escusa sombreiro* cun 58% e a máis baixa para *Marzo espigarzo, abril penduril, maio granado, en San Xoán curado e na Santa Mariña metido na arquíña* cun 4%.

En cambio, moi poucos declararon aprender os refráns nos libros. A porcentaxe máis alta, do 12%, é para *Non hai luar como o de xaneiro nin amor como o primeiro* e a máis baixa foi do 0%, 31 dos 50 refráns non foron aprendidos nos libros por ningún dos informantes. Estes datos evidencian que a transmisión dos refráns nesta zona segue a producirse dunha forma oral, no seo da familia e da aldea.

Agora imos analiza-los datos obtidos sobre o medio de transmisión dos refráns tendo en conta o nivel de estudos dos informantes:

En primeiro lugar, aqueles que só cursaron estudos primarios afirmaron aprender dos vellos o 56% dos refráns, case un 30% na casa e só o 0.9% dos libros ou na escola. Os que cursaron ou están a cursar estudos secundarios aprenderon dos vellos o 27.5% dos refráns propostos, o 27.8% na casa e o 2.9% nos libros. E finalmente, os que cursaron ou están a cursar estudos universitarios aprenderon dos vellos o 33% dos refráns, o 35.5% na casa e o 5% dos libros.

Destes datos hai que destacar que ó ir aumentando o nivel educativo prodúcese unha perda progresiva da transmisión a través dos máis vellos a favor da transmisión na casa e sobre todo da transmisión a través dos libros, aínda que esta última segue a ser mínima. Parece evidente que canto maior sexa o nivel educativo dos informantes maior será a probabilidade de que aprendan os refráns na escola ou nos libros.

Utilidade dos refráns

Como punto final da enquisa formulamos unha pregunta sobre a función que desempeñan os refráns na nosa sociedade. Aínda que non houbo unanimidade, as respostas foron bastante semellantes. A maioría dos informantes opina que os refráns serven para ensinar e aconsellar sobre diversos aspectos da vida, sobre todo para guiar ós labregos nas tarefas do campo, e ademais transmiten a sabedoría e as tradicións dos nosos antepasados. Tamén se afirma que é unha forma divertida de aprender cousas da vida cotiá, ou simplemente un pasatempo. Segundo estes datos, parece que os informantes consideran os refráns útiles e importantes para a vida cotiá; pero esta opinión non se reflicte no uso que fan deles.

3. Mínimo paremiolóxico

Finalmente, cos refráns máis repetidos nas dúas enquisas elaboramos unha proposta de mínimo paremiolóxico, é dicir, unha lista dos refráns xeralmente coñecidos na zona de Viana do Bolo. Das 42 paremias que forman este mínimo, 6 proceden da primeira enquisa e 36 da segunda. Na primeira enquisa eliximos os refráns galegos repetidos máis de 10 veces, e na segunda escollemos os recoñecidos por máis do 50% dos informantes ou ben aqueles que máis do 75% declarou entender, sempre que fosen coñecidos por unha alta porcentaxe dos informantes. E este é o que, segundo o noso estudo, se podería considerar mínimo paremiolóxico do galego na zona de Viana do Bolo, clasificado por temas e explicado o significado de cada un dos refráns.

AMOR

Non hai luar como o de xaneiro nin amor como o primeiro.

Esta é unha comparación do primeiro amor, que se considera o mellor, coa lúa de xaneiro que é a máis brillante.

ANIMAIS

En abril cata a loba no cubil.

En abril a loba está no cubil porque é a época de cría.

Entre marzo e abril sae o cuco do cubil, entre maio e a sega marcha o cuco pá súa terra.

O cuco aparece polos nosos montes en primavera e desaparece no verán.

Se o cuco non canta entre marzo e abril ou o cuco é morto ou quere vi-la fin.

O cuco sempre se oe nos montes nesta época e polo tanto tería que pasar algo moi grave para que isto cambiase.

BEBIDA

Ó catarro dálle co xarro.

A bebida é unha boa menciña contra o catarro. Hai menciñas tradicionais para o catarro que conteñen algún tipo de alcohol, por exemplo o leite con coñac ou o viño quente con mel.

CLIMA

Abril, se por mal quere vir, nin as portas deixa abrir.

Refírese ó frío e ó mal tempo que vai no mes de abril.

Auga en maio, pan pa todo o ano.

A chuvia no mes de maio favorece a colleita do centeo, ó que nesta zona se lle chama *pan*.

Auga en San Xoán tolle viño e non dá pan.

A chuvia en xuño non é boa para as colleitas.

Auga na Santa Mariña na meda fai fariña.

A chuvia no mes de xullo é moi beneficiosa para o centeo. A Santa Mariña celébrase o 18 de xullo.

Cando marzo maiea, maio marcea.

Cando en marzo vai calor, temperaturas típicas do mes de maio, en maio irá frío e choverá, que é o propio de marzo.

Chova en abril e maio inda que non chova en todo o ano.

A chuvia nos meses de abril e maio é a clave dunha boa colleita.

En maio inda queima a vella o tallo.

No mes de maio aínda vai frío, aínda non é verán.

En maio non quite-lo saio.

En maio aínda pode ir frío e non é conveniente poñer aínda a roupa de verán.

En febreiro sete capas e un sombreiro.

No mes de febreiro vai moito frío.

Maio pardo e San Xoán claro valen máis cós bois e o carro.

A chuvia en maio e o sol en xuño favorecen as colleitas.

Marzo ventoso e abril chuvioso sacan a maio florido e fermoso.

Se chove e vai mal tempo en marzo e abril, en maio florecen os campos.

Setembro ou seca fontes ou leva pontes.

En setembro soe chover moito ou ir moita calor.

COMPAÑÍAS

Dime con quen andas e direiche quen es.

A xente coa que alguén se relaciona inflúe moito no seu comportamento.

COSTUMES

En cada terra seu uso e en cada roca seu fuso.

Cada zona, aldea ou familia ten os seus propios costumes, que deben ser respectados.

Na terra dos lobos hai que oulear / ouvear coma todos.

Para ser aceptado polos demais hai que comportarse coma eles.

DESGRAZAS

Ó can fraco todo se lle volven pulgas.

Dise cando unha desgraza cae sobre alguén que xa ten problemas.

Sarna con gusto non pica.

Dise cando un fai algo malo para si mesmo aínda sendo consciente das consecuencias.

ESCARMENTAR

Ó gato escaldado ata a auga fría lle fai dano.

Quen unha vez sufriu un contratempo, a próxima vez estará alerta.

FALAR

Ovella que berra, bocado que perde.

Falar demasiado non dá proveito.

FAMILIA

Fillo es, pai serás; como fixeres, así o terás.

Trata ós teus pais como queres que os teus fillos te traten a ti.

A quen Deus non lle dá fillos o demo lle dá sobriños.

Refírese ós problemas e preocupacións que conleva o ter fillos, así coma os problemas coas herdanzas, cando os fillos ou os sobriños loitan entre si polos bens dos anciáns.

FESTAS

¡Miniñas ó San Brais que festas non hai máis!

San Brais celébrase o día 3 de febreiro e é a última festa da temporada na zona de Viana: non hai máis festas ata o mes de abril.

INTERESE

O que parte e comparte, se é persoa de arte, deixa pra si a millor parte.

Quen ten poder de decisión sobre algo normalmente sácalle algún proveito adicional.

O que regala ben vende se o que recibe entende.

Os regalos non son desinteresados, un regalo ou un favor supón outro a cambio.

ORGULLO

Mal lle vai ó raposo cando anda ós grilos.

Dise cando alguén moi orgulloso se rebaixa con respecto á súa actitude habitual.

Non pidas a quen pediu nin sirvas a quen serviu.

Quen unha vez foi pobre, cando ten cartos non adoita ser xeneroso cos demais, senón todo o contrario.

SEXO

O home e o can van onde llo dan.

Compara o home, que segundo a opinión tradicional se deixa guiar polos seus instintos sexuais, co can que busca comida.

SISO

O que non ten cabeza escusa sombreiro.

Refírese as persoas con pouco sentido.

O que ten burro e vai a pé máis burro el é.

O que ten algo útil e non o aproveita é parvo.

TAMAÑO

Máis vale pequeno e agudo ca grande e burro.

Ás veces non conta tanto a estatura coma as capacidades das persoas ou cousas.

TARDANZA

A quen madruga Deus o axuda.

Levantarse cedo sempre trae algún proveito.

O que chega tarde nin oe misa nin come carne.

Quen se levanta ou chega cedo recolle algún beneficio e quen se levanta ou chega tarde non.

TRABALLO

Costureira sin dedal cose pouco e cose mal.

Á xente que non lle pon interese ó traballo todo lle sae mal. O dedal neste caso é un elemento que, como punto de apoio que é, facilita moito o traballo da costura.

O que teña tenda que a atenda e se non que a venda.

Quen ten algún negocio debe atendelo ben.

O traballo do neno é pouco e quen o perde é louco.

Refírese ó aproveitamento do traballo dos nenos. Na sociedade galega tradicional os nenos realizaban traballos como levar as vacas ós pastos e coidar delas, levar comida, bebida e todo tipo de recados ós familiares, etc.

XENTE NOVA

O que con nenos se deita cagado se levanta.

Non se pode esperar que os mozos actúen coma adultos.

Xente nova e leña verde todo se volve fumo.

Os mozos alardean moito da súa valentía pero logo non fan nada.

Como podemos observar, os refráns que forman a nosa proposta de mínimo paremiolóxico teñen unha temática variada. Mesmo así, é de destacar que a climatoloxía é o campo que conta cunha maior cantidade de refráns xeralmente coñecidos e usados polos falantes da zona. A pesar de que, como vimos, este tipo de refráns non son moi coñecidos entre os falantes máis novos, seguen a ser os máis usados polos vellos. Estas paremias serven, en xeral, de guía para os labregos nos labores do campo e, como vimos, grande parte dos informantes opina que é precisamente esta a función primordial dos refráns.

4. Utilidade do mínimo paremiolóxico para a tradución.

A paremioloxía é unha parte importante de cada lingua e cada cultura e, como tal, debería estar incluída no programa de formación dun traductor. Como todos sabemos, un bo traductor debería ser quen de identificar un refrán, para así tratalo como unha unidade independente dentro do texto e buscar un equivalente na lingua de chegada. Verbo disto Blanco e Moreno (1997: 121) din:

(...) el locutor nativo posee un conocimiento activo de cierto número de proverbios y un conocimiento pasivo de un número aún más elevado. Es, por otra parte, capaz de identificarlos incluso a pesar de que éstos hayan sido sometidos a importantes modificaciones formales. El recurso al proverbio en la prensa, la literatura y la publicidad es usual.

Polo tanto, o traductor debería ter unha competencia paremiolóxica na lingua de partida que lle permita identifica-los refráns que aparezan no texto orixinal. Así mesmo, tamén debería ter unha boa competencia paremiolóxica na lingua de chegada para poder dar cun refrán equivalente.

Actualmente os dicionarios paremiolóxicos que un traductor ten á súa disposición, tanto monolingües coma bilingües e multilingües, son moi escasos, sobre todo en galego. Ademais, como sinala Ferro Ruibal (1997: 208), preséntasenos outro problema xa que estes repertorios inclúen refráns arcaicos xunto con outros actuais, algúns recollidos oralmente xunto con outros procedentes de medios escritos e incluso traducións literais doutras linguas ou invencións dos propios autores, todo isto sen ningún tipo de marca que os diferencie.

Tamén Sevilla Muñoz (1999: 4-5) apunta estas deficiencias referíndose ós repertorios e dicionarios de expresións idiomáticas:

(...) los que existen suelen agruparlas por palabras clave y las acompañan del significado, sinónimos, un ejemplo y la correspondencia en las otras lenguas [...] Sin embargo, no se incluyen indicaciones acerca de su frecuencia, el nivel de lengua, el registro al que pertenecen, ni tampoco del uso; datos, a nuestro juicio, indispensables para lograr una buena traducción. [...] Se ha de buscar obviamente una correspondencia no sólo de significado, sino también de registro, de nivel de lengua y de uso.

A maioría destas coleccións foron elaboradas recollendo refráns en medios escritos non sempre actuais, sen ter en conta que o refraneiro, ademais de ser unha forma de expresión principalmente oral, non é un corpus estable, senón que cambia constantemente. Un refrán moi usado nun determinado momento pode caer en desuso ou un refrán pouco usado pode pasar a ser moi usado; créanse e desaparecen refráns constantemente.

Así, de se levaren a cabo estudos estatísticos para establece-los mínimos paremiolóxicos das distintas linguas, os datos que se obtivesen poderían ser incluídos nos dicionarios e repertorios fraseolóxicos. Isto facilitaría moito a tarefa dos tradutores, que xa non terían que buscar pola súa conta un refrán de significado equivalente e contarían ademais con datos de frecuencia de uso, rexistro, etc. , tanto do refrán orixinal coma dos posibles equivalentes.

Ademais dos aspectos lingüísticos, hai que sinalar tamén que o refraneiro é unha parte importante dunha cultura, xa que moitas veces contén a sabedoría popular e describe os costumes e a forma de vida tradicional dun pobo. Polo tanto, deberíase incluír o estudo dos mínimos paremiolóxicos das distintas linguas como parte da formación lingüística e cultural dos futuros tradutores, tal e como afirman autores coma Mieder (1995: 4):

As Permiakov would have argued, no speaker of a foreign language can hope to gain cultural literacy in the target language without the knowledge of its paremiological minimum.

ou Blanco e Moreno (1997: 117):

(...) todo parece indicar que el locutor nativo de una lengua dada posee, como parte integrante de su competencia lingüística, el conocimiento activo de un determinado número de paremias. En este aspecto, la introducción del proverbio tendría como objeto el aprendizaje, por parte del alumno, de un mínimo paremiológico [...] en lengua extranjera, que constituiría una más de las facetas de su formación lingüística y cultural en el idioma.

Como vemos, diversos estudos apoian a idea de incluí-lo mínimo paremiolóxico na formación dos estudantes dun idioma estranxeiro, pero supoñen que o falante nativo non precisa desa formación. Non obstante, os datos que obtivemos nas enquisas mostran a carencia que teñen as novas xeracións de galegos dunha boa competencia paremiolóxica na súa lingua e, polo tanto, cremos que se debería incluí-lo estudo dun mínimo paremiolóxico como parte da formación dos nosos tradutores.

Seguramente teña algo que ver con este deficiente coñecemento do refraneiro a especial situación en que se atopa o galego, que ten que competir con outro idioma na súa zona lingüística. Ademais, a transformación da nosa sociedade, antes case completamente rural, nunha sociedade cada vez máis urbana favorece a desaparición dos refráns tradicionais relativos ó campo. Por todo isto, cremos que cómpre incluír na formación dos nosos tradutores o estudo dun mínimo paremiolóxico, como parte do estudo da lingua e da cultura galegas.

Así mesmo, a aprendizaxe dos refráns tradicionais, propiamente galegos, máis comúns entre os nosos anciáns daríalles ós máis novos, cando menos, unha boa competencia paremiolóxica pasiva (coñecemento) que podería evolucionar cara a un maior uso da fraseoloxía tradicional. Fortaleceríase así o patrimonio paremiolóxico galego e empeceríase a influencia que sobre el exerce a paremioloxía castelá. E, con isto, poderíase quizais “revitaliza-los procesos de creación e circulación paremiolóxica para contrarresta-lo avance da fala plana e esquelética das modernas cidades.” (Ferro Ruibal, 1997: 212).

4. 1. Tradución do “mínimo”

E xa que elaboramos unha proposta de mínimo paremiolóxico do galego, imos darlle unha aplicación práctica en tradución. A continuación propoñemos equivalentes en castelán e inglés para os refráns que compoñen o mínimo.

Como xa apuntamos anteriormente, para traducir correctamente un refrán habería que buscar outro na lingua de chegada que fose equivalente non só en significado, senón tamén no rexistro e no nivel de uso. Ende mal, nos dicionarios paremiolóxicos dispoñibles non aparecen estes datos, así que recolleemos tódolos refráns que consideramos equivalentes en significado, ou a falta destes, refráns que tratasen o mesmo tema. Debemos sinalar así mesmo, que non pretendemos presentar os equivalentes en castelán e inglés como “mínimo paremiolóxico” destas linguas, xa que para elaborar un “mínimo” habería que realizar un estudo similar ó presente; por tanto, presentamos estes refráns únicamente como posibles equivalentes á hora de traducir o “mínimo” galego que elaboramos.

Segundo a clasificación que de Fernández e Montero (1996: 156-7), podemos establecer distintos graos de equivalencia dos refráns casteláns e ingleses que propoñemos con respecto ós orixinais galegos:

- Aqueles nos que a imaxe é idéntica e está expresada cos mesmos elementos có orixinal, ás veces con lixeiras variacións. Nestes casos adoitan te-la mesma orixe. É este o caso do equivalente castelán *A quien madruga Dios le ayuda* que propoñemos como tradución para o refrán galego *A quen madruga Deus o axuda*. Da mesma maneira, o refrán inglés *He who has no head needs no hat* ten unha correspondencia completa co galego *O que non ten cabeza escusa sombreiro*. Ás veces, incluso se produce unha correspondencia total nas tres linguas, como é o caso de *Ó can fraco todo se lle volven pulgas*, *A perro flaco todo son pulgas* e *A lean dog gets nothing but fleas*.

- Aqueles casos nos que hai unha equivalencia parcial, o pensamento ou ensinanza é a mesma, pero a imaxe, aínda que garda certa similitude coa orixinal, está expresada con elementos distintos ou só coincide en parte. É este o caso do refrán castelán *El que no tiene cabeza tiene que tener pies*, proposto como tradución do galego *O que non ten cabeza escusa sombreiro*, así coma do equivalente inglés *Cast not clout till May is out* para o refrán galego *En maio non quíte-lo saio*.

- Os que expresan o mesmo pensamento cunha imaxe totalmente distinta. Este é o caso do refrán galego *Non hai luar como o de xaneiro nin amor como o primeiro* para o que

propoñemos o equivalente castelán *Frutos y amores, los primeros son los mejores* e o inglés *Of soup and love, the first is the best*.

- Pode haber casos en que non se atope ningún equivalente axeitado. Montero Küpper propón as seguintes solucións: Traducilo por outro refrán que translate parte ou algún aspecto do significado. Esta foi a solución que adoptamos por exemplo para traducir o refrán *En febreiro sete capas e un sombreiro*, para o que propuxemos como equivalentes parciais o castelán *Febreros y abriles, los más viles* e o inglés *If in February there be no rain, 'tis neither good for hay nor grain*.

Como o noso cometido non era traducir un texto, senón propoñer equivalentes, non botamos man das dúas últimas solucións que propoñen Fernández e Montero: Traducir literalmente o refrán orixinal, se se quere, mantendo a forma sentenciosa de refrán; ou ben trasladar só a idea do refrán mediante outra unidade fixa (citas, locucións, modismos) ou unha paráfrase. E, se se cre necesario, comentar nunha nota a pé de páxina que no orixinal aparece un refrán intraducible.

Non obstante, nos casos en que non demos cun equivalente, nin sequera parcial, buscamos un refrán que tratase o mesmo tema, aínda que propuxese unha máxima distinta. É este o caso do refrán inglés *Feed a cold and starve a fever* que propón unha solución para o catarro diferente da que dá o refrán galego *Ó catarro dálle co xarro*.

Debemos sinalar, ademais, que ás veces propoñemos varios equivalentes distintos, sempre ordenados de maior a menor grao de equivalencia.

4. 1. 1. Glosario galego-castelán-inglés

1. En maio inda a vella queima o tallo.

(es) *Hasta el 40 de mayo no te quites el sayo.*

(en) *Never cast a clout till May is out.*

2. A quen madruga Deus o axuda.

(es) *A quien madruga Dios le ayuda.*

(en) *The early bird catches the worm.*

(en) *Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise.*

(en) *An hour in the morning is worth two in the evening.*

3. En maio non quíte-lo saio.

(es) *Hasta el 40 de mayo no te quites el sayo.*

(en) *Cast not clout till May is out.*

(en) *Stick to your flannels until your flannels stick to you.*

4. Marzo ventoso e abril chuvioso sacan a maio florido e fermoso.

(es) *Marzo airoso y abril lluvioso sacan a mayo florido y hermoso.*

(en) *March winds and April showers bring forth May flowers.*

5. Dime con quen andas e direiche quen es.

(es) *Dime con quien andas y te diré quien eres.*

(en) *Tell me with whom thou goest and I'll tell thee what thou doest.*

(en) *A man is known by the company he keeps.*

(en) *A man is known by his friends.*

6. En febreiro sete capas e un sombreiro.

(es) *Febreros y abriles, los más viles.*

- (es) *En febrero un día malo y otro bueno.*
(es) *En invierno no hay mejor amigo que la capa.*
(en) *If in February there be no rain, 'tis neither good for hay nor grain.*
O refrán inglés que propoñemos non sería exactamente un equivalente, aínda tamén se refire ó mes de febreiro.
- 7. Sarna con gusto non pica.**
(es) *Sarna con gusto no pica.*
(es) *Carga que agrada no es pesada.*
(en) *What is borne willingly is borne easily.*
(en) *A voluntary burden is no burden.*
(en) *All things are easy that are done willingly.*
(en) *A burthen of one's own choice is not felt.*
- 8. O que non ten cabeza escusa sombreiro.**
(es) *El que no tiene cabeza tiene que tener pies.*
(en) *He who has no head needs no hat.*
(en) *A forgetful head makes a weary pair of heels.*
(en) *A witless head makes weary feet.*
- 9. O que con nenos se deita cagado se levanta.**
(es) *Quien con niños se acuesta cagado se levanta.*
(en) *If you lie down with dogs you'll get up with fleas.*
- 10. Ó can fraco todo se lle volven pulgas.**
(es) *A perro flaco todo son pulgas.*
(es) *En casa vieja todo se vuelven goteras.*
(es) *Las desgracias nunca vienen solas.*
- (es) *La desgracia tiene hijas aunque no tiene madre.*
(en) *A lean dog gets nothing but fleas.*
(en) *Flies are busiest about lean horses.*
(en) *Misfortunes come by forties.*
(en) *Misfortunes never come singly.*
(en) *Poverty on an old man's back is a heavy burden.*
(en) *It never rains but it pours.*
- 11. Costureira sin dedal cose pouco e cose mal.**
(es) *Alfayate sin dedal cose poco y cose mal.*
(es) *A la mala hilandera la rueca le hace dentera.*
(es) *Lavandera mala no encuentra jamás buena piedra.*
(en) *A bad workman blames his tools.*
(en) *Never had ill workman good tools.*
- 12. O que chega tarde nin oe misa nin come carne.**
(es) *El que llega tarde ni oye misa ni come carne.*
(es) *Camarón que se duerme se lo lleva la corriente.*
(en) *The early bird catches the worm.*
(en) *An hour in the morning is worth two in the evening.*
(en) *Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise.*
- 13. O que teña tenda que a atenda e se non que a venda.**
(es) *Quien tenga tienda que la atienda y si no que la venda.*
(en) *The master's eye makes the horse fat.*
(en) *'Tis the farmer's care that makes the field bear.*
(en) *A good farmer makes a good farm.*

14. Xente nova e leña verde todo se volve fumo.

(es) *Guárdate del mozo cuando le nace el bozo.*

(es) *A poca barba poca vergüenza.*

(es) *Juventud no conoce virtud.*

(es) *Locura tras locura la mocedad madura.*

(en) *There is no putting an old head on young shoulders.*

(en) *Young blood doth not obey an old decree.*

(en) *Boys will be boys.*

15. Ó gato escaldado ata a auga fría lle fai dano.

(es) *El gato escaldado del agua fría huye.*

(es) *Al espantado la sombra le espanta.*

(es) *La experiencia es la madre de la ciencia.*

(en) *A scalded cat fears cold water.*

(en) *Dogs once scalded are afraid even of cold water.*

(en) *A burnt child dreads / fears fire.*

(en) *Once bitten, twice shy.*

(en) *Adversity is the school of wisdom.*

É curioso que o primeiro dos refráns casteláns e os dous primeiros en inglés usan o mesmo termo có galego: *escaldado*, *escaldado* e *scalded*, seguramente os tres proveñen dun mesmo refrán latino que xa usaría este termo.

16. Ó catarro dálle co xarro.

(es) *Al catarro con el jarro, pero nota que el jarro no es bota.*

(en) *Feed a cold and starve a fever.*

En inglés non encontramos ningún refrán equivalente, pero recollemos este que propón un remedio distinto para o catarro.

17. O que ten burro e vai a pé máis burro el é.

(es) *El que tiene un burro y lo vende él se entiende.*

En inglés non encontramos ningún refrán nin sequera parecido, e o refrán castelán que propoñemos non estamos seguros de que exprese o mesmo significado có galego.

18. Setembro ou seca fontes ou leva pontes.

(es) *Septiembre o lleva las puentes o seca las fuentes.*

En inglés non atopamos ningún refrán que trate este tema.

19. Ovella que berra, bocado que perde.

(es) *Oveja que bala, bocado que pierde.*

(es) *En boca cerrada no entran moscas.*

(es) *En boca cerrada ni moscas ni nada.*

(en) *A bleating sheep loses a bite.*

(en) *A shut mouth catches no flies.*

(en) *Into a shut mouth flies fly not.*

(en) *A wise head keeps a closed mouth.*

(en) *Least said, soonest mended.*

20. Non hai luar coma o de xaneiro nin amor como o primeiro.

(es) *Frutos y amores, los primeros son los mejores.*

(es) *Las sopas y los amores, los primeros son los mejores.*

(en) *Of soup and love, the first is the best.*

21. O home e o can van onde llo dan.

Para este refrán non encontramos ningún equivalente nin en inglés nin en castelán, nin sequera algún que tratase un tema relacionado.

22. O que parte e comparte, se é persoa de arte, deixa pa si a millor parte.

- (es) El que parte y reparte toma la mejor parte.
(en) Share and share alike.
O refrán inglés trata o mesmo tema, repartir e compartir, pero establece unha máxima distinta, compartir a partes iguais.
- 23. Máis vale pequeno e agudo ca grande e burro.**
(es) *Más vale mano de juez y dedo de escribano que brazo de abogado.*
(es) *Más vale maña que fuerza.*
(es) *El mejor perfume se guarda en frasco pequeño.*
(es) *La esencia fina se vende en frasco pequeño.*
(en) *A little body often harbours a great soul.*
(en) *A little bush may hold a great hare, a little body a great heart.*
(en) *A little pot is soon hot.*
- 24. Non pidas a quen pediu nin sirvas a quen serviu.**
(es) *Ni sirvas a quien sirvió, ni pidas a quien pidió, ni mandes a quien mandó.*
(en) *Neither beg of him who has been a beggar, nor serve him who has been a servant.*
Neste caso, tanto o en castelán coma en inglés demos cun refrán que usa a mesma metáfora, a mesma estrutura e o mesmo léxico.
- 25. Chova en abril e maio inda que non chova en todo o ano.**
(es) *Llueva para mí abril y mayo y para ti todo el año.*
(es) *Abril y mayo, las llaves de todo el año.*
(en) *April rains for men, May for beasts.*
(en) *April and May are the keys of the year.*
- (en) *Betwixt April and May if there be rain, 'tis worth more than oxen and wain.*
- 26. Na terra dos lobos hai que oulear/ouvear coma todos.**
(es) *Donde fueres haz lo que vieres.*
(es) *Donde veas a todos cojear debes a lo menos renquear.*
(es) *Cuando pases por la tierra de los tuertos, cierra un ojo.*
(es) *Si entre burros te ves, rebuzna alguna vez.*
(en) *When in Rome, do as Romans do.*
- 27. Auga na Santa Mariña na meda fai fariña.**
(es) *Agua en julio hace madera.*
Neste caso non encontramos ningún refrán inglés que tratase este tema, e o que propoñemos en castelán non sería un equivalente pero expresa, igual có galego, o benéfica que é a chuvia no mes de xullo.
- 28. O traballo do neno é pouco e o que o perde é louco.**
Non encontramos ningún refrán castelán ou inglés sobre o traballo dos nenos, quizais por ser este un tema moi concreto.
- 29. Cando marzo maiea, maio marcea.**
(es) *Cuando marzo mayea, mayo marcea.*
(es) *Cuando el verano es invierno y el invierno verano nunca buen año.*
(en) *A green Christmas brings a white Easter.*
- 30. Auga en maio, pan pa todo o ano.**
(es) *Agua de mayo, pan para todo el año.*
(es) *En mayo lodo, espigas en Agosto.*
(en) *A bushel of March dust and a shower in May makes the corn green and the field gay.*

31. A quen Deus non lle dá fillos o demo lle dá sobriños.

(es) *Al que Dios no le da hijos el diablo le da sobrinos.*

(es) *Parientes y trastos viejos, pocos y lejos.*

(en) *Many kinsmen, few friends.*

32. Auga en San Xoán tolle viño e non dá pan.

(es) *Agua por San Juan quita vino y no da pan.*

En inglés non demos con ningún refrán sobre a chuvia no mes de xuño.

33. En cada terra seu uso e en cada roca seu fuso.

(es) *Donde fueres haz lo que vieres.*

(es) *Donde veas a todos cojear debes a lo menos renquear.*

(es) *Cuando pases por la tierra de los tuertos, cierra un ojo.*

(es) *Si entre burros te ves, rebuzna alguna vez.*

(en) *Different strokes for different folks.*

(en) *So many countries, so many customs.*

(en) *When in Rome, do as the Romans do.*

34. Fillo es, pai serás; como fixeres, así o terás.

(es) *Hijo eres y padre serás, conforme hicieres contigo harán.*

(es) *De tu hijo solo esperes lo que con tu padre hicieres.*

(en) *You reap what you sow.*

(en) *Do as you would be done by.*

(en) *Like abbot, like monk.*

(en) *Like master, like man.*

(en) *Jack is as good as his master.*

35. Entre marzo e abril sae o cuco do cubil, entre maio e a sega marcha o cuco pá súa terra.

Para este refrán non encontramos ningún equivalente, parece ser que o cuco non é un animal do que se ocupen os refraneiros castelán e inglés.

36. O que regala ben vende, se o que recibe entende.

(es) *Quien regala bien vende si quien recibe lo entiende.*

(en) *Bound is he that gifts taketh.*

(en) *To accept a favour is to sell one's liberty.*

(en) *One good turn deserves another.*

(en) *Ask and have is sometimes dear buying.*

(en) *Better buy than beg.*

37. Abril, se por mal quere vir, nin as portas deixa abrir.

(es) *Abril sonriente de frío mata a la gente.*

(es) *Abriles y caballeros hay pocos buenos.*

(es) *Febreros y abriles, los más viles.*

(en) *March winds and April showers bring forth May flowers.*

38. ¡Miniñas ó San Brais que festas non hai máis!

39. En abril cata a loba no cubil.

40. Se o cuco non canta entre marzo e abril ou o cuco é morto ou quere vi-la fin.

Para estes tres refráns non encontramos ningún equivalente nin en castelán nin en inglés. No caso do primeiro probablemente porque se refire a unhas circunstancias moi concretas da área de Viana do Bolo.

41. Mal lle vai ó raposo cando anda ós grilos.

(es) *Cuando la zorra anda a la caza de grillos no hay para ella ni para sus hijos.*

(es) *Cuando el diablo reza, cerca viene el fin.*

(en) *The devil can cite Scripture for his own purpose.*

42. Maio pardo e San Xoán claro valen máis cós bois e o carro.

(en) *A dry March, wet April and cool May fill barn and cellar and bring much hay.*

(en) *Betwixt April and May if there be rain, 'tis worth more than oxen and wain.*

É curioso que o último dos refráns ingleses, aínda que a primeira parte é diferente, a segunda parte é exactamente igual: *valen máis cós bois e o carro / tis worth more than oxen and wain*, probablemente proveñen do mesmo refrán latino. En cambio, en castelán non encontramos ningún refrán que tratase este tema.

Neste pequeno listado podemos observar que ás veces existe nas tres linguas o mesmo refrán, coa mesma metáfora, a mesma estrutura e o mesmo léxico. Neses casos o máis probable é que proveñan dunha base común. Esta coincidencia é máis frecuente entre o galego e o castelán, xa que son linguas romances e moitos dos refráns proveñen de paremias latinas.

Pero tamén é interesante sinalar as diferenzas entre os distintos refraneiros. Nunha pequena lista como é a nosa, xa se observa que algúns refráns galegos non teñen equivalentes en castelán, e destes a maioría refírense a temas relacionados co campo (labores agrarios, animais, climatoloxía, etc.). Pero esta tendencia é aínda máis evidente nos refráns ingleses, dos 12 refráns galegos que se refiren ós animais e ós labores do campo, só atopamos equivalentes en inglés para 5 deles. Todo isto evidencia as diferenzas entre a sociedade galega, aínda maioritariamente rural, e as sociedades castelá e británica, máis industrializadas, sobre todo a británica. Pola súa banda, Santos Suárez (1996: 57) no seu traballo de fin de carreira chega a conclusións parecidas:

[...]Logo en moitos casos (a maioría das veces en realidade), o galego posúe refráns vinculados ó mundo rural agrícola, mentres que o castelán e o inglés non; ou ben o número de refráns deste tipo é moito máis elevado no galego ca nas outras linguas.

5. Glosario de refráns galegos

A continuación presentamos a lista de tódolos refráns que recolleemos. Aparecen ordenados alfabeticamente pola primeira palabra e explicados aqueles que consideramos que podían presentar algún problema na interpretación. Están transcritos tal e como foron recollidos, é dicir, que conservan tódolos riscos dialectais e incluso os castelanismos (marcados cun *).

1. **A aira non é miña, que malle nela quen queira.**
Denota desinterese polos asuntos alleos.
2. **A boa pita pola Concepción.**
3. **A boi tolo / bravo corda *larga.**
As persoas tolas ou con mal carácter é mellor deixalas en paz.
4. **A cabalo regalado non lle mire-lo dente / dentado.**
5. **A cabra viciosa pega cos cornos no cu.**
O que quere ter demasiado ó final queda sen nada.
6. **A criado mal mandado pórllle a mesa e mandalo ó recado.**
Para que alguén faga as cousas ben débese dar unha mostra da recompensa que pode conseguir.
7. **A dar naide se puxo rico.**
8. **A muller i-a ovella con día á cortella.**
Tradicionalmente non estaba ben visto que as mulleres saíran da casa pola noite.
9. **A muller i-a sardiña *cuanto máis pequena máis xeitosiña.**
10. **A muller que lle pega ó home fai ben se pode.**
11. **A muller que non come *cuando o home, ou antes ou despois come.**
Este é un refrán que evidencia a visión misóxina da sociedade galega tradicional. Di das mulleres que comen cando o home non está para comer o mellor e deixar para eles as sobras.
12. **A neve febreiriña tarde vén e logo camiña.**
13. **A ovella que vai pola viña, tan honrada é a mai como a filla.**
Os fillos herdan os costumes dos pais.
14. **Á porta do rezador non poña-lo trigo ó sol, pero onde o que non reza nin trigo nin cebada.**
15. **A primeira *escoba i-a segunda señora.**
O home trata mal á primeira muller e ben á segunda.
16. **A quen *Dios non lle dá fillos o demo lle dá sobriños.**
Refírese ós problemas e preocupacións que conleva o ter fillos, así coma os problemas coas herdanzas, cando os fillos ou os sobriños loitan entre si polos bens dos anciáns.
17. **A quen madruga *Dios o axuda.**
18. **A San Andrés de Teixido vai de morto o que non foi de vivo.**
19. **A tódolos porcos lle chega o seu San Martiño.**
20. **A unhos abórtanlle as vacas i-a outros párenlle os bois.**
A vida é inxusta, uns teñen moi boa sorte e outros moi mala.
21. **A vaca da veciña *siempre dá máis leite cá miña.**
Refírese á envexa da boa fortuna dos demais.
22. **A vaca que non come *cuando os bois ou comeu antes ou comerá despois.**
Ver refrán nº 11.
23. **A vello chegarás e de aí non pasarás.**
24. **A *zorra perde o rabo pero non as mañas.**
Quen adquire un vicio ou unha manía nunca os perde.
25. **Abril frío e mollado enche o celeiro e farta o *ganado.**

- 26. Abril, se por mal quere vir, nin as portas deixa abrir.**
- 27. Agosto ardenteiro, herba no palleiro.**
- 28. Inda non chegou a alcalde e xa quere xantar de balde.**
- 29. Almorzar como un rei, xantar como un *noble e *cenar como un mendigo.**
Aconséllase comer moito á mañá, algo menos ó mediodía e pouco á noite.
- 30. Amigo que pide mutto viño dálle ca porta no fuciño.**
- 31. Ano de herba, ano de merda.**
Cando chove moito no inverno hai boa colleita de herba pero as outras colleitas son malas.
- 32. Ano de mutas abelás, malas mañás.**
- 33. Ano de mutto orizo non fagas canizo.**
Cando os castiñeiros teñen moitos ourizos dan poucas castañas e pequenas, por iso non se precisa canizo para secalas. As castañas que sobran da colleita (as que non comeu a xente nin os porcos) pónense non faiado a secar para que non se derramen e cómense máis tarde.
- 34. Antes de compra-lo becerro faille o cortello.**
Hai que ser previsor e non deixalo todo para o último momento.
- 35. Aprendiz de mutto, *maestro de nada.**
- 36. Ara en maio e bima en San *Juan, esterca ben e collerás pan.**
Bimar: arar ou cava-la terra por segunda vez.
- 37. Arde a casa, quentarse a ela.**
- Cando non podes evita-los danos producidos por algo, sácalle algún proveito se podes.
- 38. Arrieiros somos e no camiño nos atoparemos.**
Cando alguén che fai algún dano xa virá máis tarde a ocasión para vingarse.
- 39. As penas con pan son menos.**
- 40. Auga *corriente non mata a xente.**
- 41. Auga de agosto, nin nabos nin magosto.**
- 42. Auga en maio, pan pa todo o ano.**
- 43. Auga en San *Juan tolle viño e non dá pan.**
- 44. Auga na Santa Mariña fai meda e dá fariña / na meda fai fariña.**
- 45. Baguiño a baguiño fixo unha vella unha pipa de viño.**
Pouco a pouco xuntase moito.
- 46. Beber con medida *alarga a vida.**
- 47. Ben rapado, mal rapado, ós oito días igualado.**
Non hai que preocuparse demasiado polas cousas porque ó fin todo se arregla.
- 48. Bocado comido non *gana amigo.**
Quen nada dá, nada recibe.
- 49. Boi solto de seu se lambe.**
Vívese mellor solteiro ca casado xa que non hai tantas responsabilidades nin hai que darlle conta a ninguén dos propios actos.
- 50. Burra morta, burra farta.**
Cando se acaba o asunto, acábase o problema.
- 51. Burro de mutos cómeno os lobos.**
Nas cousas a medias ou entre moitos uns polos outros ninguén fai nada.
- 52. Burro grande ande ou non ande.**

- 53. Burro morto, cebada ó rabo.**
Ver nº 50.
- 54. Cada ovella ca súa *parexa.**
- 55. Cada pardal co seu igual.**
- 56. Cada un fala da festa según lle foi nela.**
- 57. Can morto, acabouse a rabia.**
Ver nº 50.
- 58. *Quando a Candeloria chora medio inverno vai fóra; que chore que deixe de chorar medio inverno está por pasar.**
A Candelaria ou Candeloria celébrase o 2 de febreiro e marca a metade do inverno.
- 59. *Quando marcha a anduriña trae a leña prá cociña.**
A andoriña marcha no mes de outubro, cando xa empeza a ir frío.
- 60. *Quando marzo maiea, maio marcea.**
Se en marzo vai calor en maio fará mal tempo.
- 61. *Quando morre un *fraile *dicen os demais: un amigo menos i-unha ración máis.**
Os intereses económicos e materiais son os que moven o mundo.
- 62. *Quando o ano vai de piollos non vale cambia-la camisa.**
Unha desgraza trae outras consigo.
- 63. *Quando o arrieiro vende a bota, ou sabe ó pez ou está rota.**
Nun negocio tan bo ten que haber algún truco.
- 64. *Quando o río *sona, auga leva.**
- 65. *Quando un mes media a outro se asomella.**
- 66. Casa con dúas portas mala é de *guardar.**
- 67. Casamento e *mortaxa do ceio baixan.**
A fortuna de cada un no matrimonio e á hora da morte dependen só de Deus.
- 68. Cazador e truteiro non fai palleiro.**
Quen se dedica a moitos oficios non lle saca proveito a ningún.
- 69. Comer e rascar / falar todo é empezar.**
- 70. Con auga pasada non moen os muíños.**
O pasado xa pasou e hai que deixalo atrás.
- 71. Con pan e viño ándase o camiño.**
- 72. Costureira sin dedal cose pouco e cose mal.**
Á xente que non pon interese no traballo todo lle sae mal.
- 73. Cría corvos e sacaranche os ollos.**
- 74. Cría fama e déitate a *dormir.**
- 75. Chova en abril e maio inda que non chova en todo o ano.**
- 76. Chovendo, chovendo, o río vai enchendo.**
Pouco a pouco conséguese o que se pretende.
- 77. Da Cuaresma á Ascención *cuarenta días son.**
- 78. Dá e ten e farás ben.**
- 79. Da panza *sale a danza.**
Se non se come ben non hai diversión.
- 80. Das aves a perdiz, e millor a codorniz; e *dice o *galego sabio: se o cocho voara non había ave que lle *ganara.**
- 81. De cada cen anos, mil, volve o carro ó seu carril.**
Ó final todo volve ser como foi sempre.

82. De miniño rei, de mozo galán, de casado burro e de vello can.

Reffírese á evolución do home e o diferente trato que recibe nas distintas idades da vida, especialmente por parte das mulleres.

83. De solteira sete brazos i-unha *lengua e de casada sete *lenguas i-un brazo, i-aquel tullido.

As mulleres traballan moito cando están solteiras para que os mozos se fixen nelas, e cando xa casaron, non traballan e o único que fan é falar coas veciñas.

84. Detrás virá quen bon me fará.

Non se sabe o que se ten ata que se perde.

85. *Dios dálle pan a quen non ten dentes.

86. Día de muto, *víspera de nada.

Cando se malgasta moito queda un sen nada.

87. Días de *chuvia e vento non vaias ó río que perde-lo tempo.

Os peixes non pican cando chove e vai vento.

88. Días de maio, días de amargura, inda non se pon o sol e xa é noite escura.

É curioso este comentario sobre o día solar en maio, cando xa é longo, supoñemos que é irónico.

89. Dime con quen andas e direiche quen *eres.

90. *Dios castiga sin pau nin pedra.

Quen fai algo mal, tarde ou cedo págao.

91. Dos *cuarenta pa arriba non mólle-la barriga.

Chega unha idade na que xa hai que coidarse e deixar certas costumes coma a de bañarse nos ríos.

92. Dous non pelexan se un non quere.

93. Dura máis a mala veciña cá neve marcelina.

94. En abril cata a loba no cubil.

95. En agosto xa enfría o rostro.

96. En cada terra seu uso e en cada roca seu fuso.

97. En *diciembre o sol quenta con tardura e pouco dura.

98. En febreiro busca o can ó pé do palleiro.

No mes de febreiro vai moito frío e os cans resgárdanse ó lado do palleiro.

99. En febreiro sete capas i-un sombreiro.

100. En febreiro xea a auga no pucheiro.

101. En maio inda queima a vella o tallo (i-o vello o escano / arado).

102. En maio non *te quíte-lo saio.

103. En martes nin *te cases nin *te embarques, nin o teu cochiño mates.

104. En marzo nin o rabo do gato mollado.

No mes de marzo a chuvía non é boa para as colleitas.

105. En muíño vello todo son ratos.

Dise cando unha desgraza vén seguida de outras.

106. En Natal chover e nevar.

107. En San *Juan a sardiña molla o pan.

O mes de xuño é a época do ano na que mellor saben as sardiñas.

108. En setembro aumenta a familia un novo membro.

No mes de setembro faise o viño, que na casa ten moita importancia.

109. En xaneiro carne ó pucheiro.

Despois das matanzas hai carne abundante para comer.

110. En xaneiro *disminúe o palleiro.

No mes de xaneiro xa queda pouca palla.

111. En xaneiro entra o sol en *cualquera rigueiro, pero é no último que non no primeiro.

No mes de xaneiro soe ir mal tempo e só a finais de mes é probable que quente o sol.

112. En xaneiro si veis verdega-los prados, bótate a chorar; se os veis negrexar, ponte a cantar.

Se no mes de xaneiro xea e vai moito frío, que queima a herba e pon os prados negros, é bo para o campo; en cambio se vai sol, co que verdearían os prados, non é bo para as colleitas.

113. En *julio arder e *patatas coller.

En xullo debe ir moita calor para que acaben de madura-las patacas.

114. Entre marzo i-abril *sale o cuco do cubil, entre maio i-a sega marcha o cuco pá súa terra.

115. Entre pais e irmaos non méta-las maos.

A familia sempre segue unida aínda que teñan discusións, polo tanto os alleos non deben entremeterse nelas.

116. Entre San *Juan e San Pedro, apreta mancebo.

No mes de xuño hai moito traballo coa colleita da herba, e nalgunhas zonas tamén do centeo como vemos no refrán seguinte.

117. Entre San *Juan e San Pedro recolle o centeo.

118. Fai ben e non mires a quen.

119. Fai máis o que quere que o que pode.

A vontade é o máis importante á hora de enfronta-las dificultades.

120. Febreiroño louco cos seus días vinteoito, se tuvera máis *cuatro, non deixaba nin can nin gato.

Refírese ó frío que vai en febreiro.

121. Febreiro enxuto come máis que *cuantas *bestias hai no mundo.

É bo para as colleitas que chova en febreiro.

122. Febreiro ferverexar, raíñas de sol, chover e nevar.

O tempo no mes de febreiro é moi inestable.

123. Fillo *eres, pai serás; como fixeres, así o terás.

124. Fillos casados, traballos *dobladados.

Os fillos desde que casados dan aínda máis problemas ca antes.

125. Fillos da miña filla, netos do meu corazón; fillos da miña nora ou o serán ou non.

Refírese á desconfianza que senten as sogras polas noras.

126. Fuma, come e bebe que a vida é breve.

127. Gasta en festas e viño o que has de deixar ós sobriños.

128. Gato berrador nunca foi cazador.

Quen alardea moito pouco fai.

129. Gato con guantes non caza ratos.

Para conseguir algo hai que esforzarse.

130. Gato farto non é berrador.

O que está contento e satisfeito non protesta.

131. *Guarda que comer e non *guardes que facer.

132. Herba mala nunca morre / non perece.

133. Home casado, burro estropeado.

- O home perde o pouco bo que tiña ó casar.
- 134. Home malvado, castigo asegurado.**
- 135. Home pequeno e boi remelo fuxe del coma do demo.**
Refírese a tradicional opinión de que os homes pequenos son perigosos. Un boi remelo ou remelón é aquel que mira de esguello.
- 136. Home pequeno, fol de *veneno.**
- 137. Home traballador pouco namorador.**
O home que ocupa o seu tempo en traballar non ten tempo para andar detrás das mozas.
- 138. Labrador sin horta, fame á porta.**
Os legumes son moi importantes para a mantenza da familia.
- 139. Levanta na Santa Mariña e collerás fariña.**
Para ter unha boa colleita de centeo débese ara-la terra por primeira vez a finais de xullo; a Santa Mariña celébrase o 18 de xullo.
- 140. Lonxe dos ollos, lonxe do corazón.**
Polo que non ves ou non sabes non padeces.
- 141. Lume no vento, máis me afumo que me quento.**
O lume ó aire libre non quenta moito.
- 142. Maio me molla, maio me enxuga, maio me dá a súa sacudidura, pero éche de fame que non de fartura.**
No mes de maio aínda non vai bo tempo nin se colleita ningún froito.
- 143. Maio pardo e *San Juan claro valen máis cós bois i-o carro.**
- 144. Máis sabe o demo por vello que por demo.**
- 145. Máis vale calar que despois rifar.**
- 146. Máis vale malo *conocido que bon por *conocer.**
- 147. Máis vale pequeno e agudo ca grande e burro.**
- 148. Mal de mulleres e coxeira de cais son tres días namais.**
As dores da menstruación e as coxeiras dos cans considéranse males leves e de pronta curación.
- 149. Mal lle anda á *zorra *cuando anda ós grilos / *huevos.**
Dise cando alguén moi orgulloso se rebaixa con respecto á súa actitude habitual.
- 150. Mal prolongado, morte no cabo.**
- 151. Malla feita, palleiro cerrado, fóra criado.**
- 152. Mañá de *niebla, tarde de paseo.**
- 153. Marzo ventoso i-abril chuvioso sacan a maio florido i *hermoso.**
- 154. Marzo espigarzo, abril penduril, maio *granado, en San *Juan curado e na Santa Mariña metido na arquíña.**
Este refrán explica as distintas etapas polas que pasa o centeo: en marzo saénlle as espigas, en abril o peso das espigas fai que estas colguen cara ó chan, en maio xa ten o gran, en xuño xa está o gran maduro e no mes de xullo recóllese e gárdase.
- 155. Marzo, marzal pola mañá cara de rosas e pola tarde cara de can.**
- 156. ¡Miniñas ó San *Blas que festas non hai máis!**
O San Brais celébrase o día 3 de febreiro e é a última festa da temporada na zona de Viana, non hai máis festas ata o mes de abril.
- 157. Mentres a grande se agacha a pequena varre a casa.**

Para as mulleres, ó contrario que para os homes, o ser pequena considérase unha virtude.

158. Mentres hai vida hai esperanza.

159. Morra Marta, morra farta.

Dise cando alguén come moito aínda que lle faga dano.

160. Morte dunhos, esterco pra outros.

Incluso as cousas malas teñen unha parte boa.

161. Mozos morren mutos pero vellos non queda ningún.

162. Muñño parado non *gana maquía.

Este refrán úsase para facer que o interlocutor continúe realizando as tarefas que se lles encomendan cando xa leva demasiado tempo descansando.

163. Muller enferma, muller eterna.

As mulleres quéixanse moito e sen ter ningún mal.

164. Muller morta sete á porta.

Cando a un home lle morre a muller, pronto hai outras que queren casar con el.

165. Muller peluda, muller forzada.

166. Muller que *silba e mexa de pé, mala cousa é.

Considérase algo malo que unha muller teña características ou desempeñe tarefas tradicionalmente masculinas.

167. Muller rincheira, ou puta ou peideira.

A alegría da muller sempre vén de algo malo. Como vemos, case tódolos refráns referidos ás mulleres reflicten a visión misóxina e machista da sociedade galega tradicional.

168. Muta auga no agosto tolle o pan e non dá magosto.

169. Muto e ben hai pouco quen / non hai quen.

170. Na Cruz de maio queima a vella o tallo i-o vello o arado.

A Santa Cruz celébrase o 3 de maio.

171. Na Santa Mariña a auga fría fai meciña.

A Santa Mariña celébrase o 18 de xullo.

172. Na Santa Mariña, carreixiña.

No mes de xullo recóllese o centeo. Á labor de recoller e levar o centeo para a casa chámasele *carreira*.

173. Na terra dos lobos hai que ouvear / oulear coma todos.

174. Natal e xaneiro, inverno enteiro.

175. Natal mollado e xaneiro ben xead.

176. *Niebla na montaña, ¡cazador pá *cabaña!

177. *Niebla na montaña, ¡pescador encarta a *caña!

178. Nin de moza nin de vella non *te sentes na pedra.

Sentar nas pedras frías causa enfermidades, sobre todo ás mulleres.

179. Nino feito, páxaro morto.

Dise cando un se esforza moito por conseguir algo e, cando por fin o consegue, pasa algo que o bota todo a perder.

180. No ano *bisiesto cabe a cría debaixo dun cesto.

Refírese á crenza de que os anos bisestos son fatídicos e só traen desgrazas.

181. No mes de febreiro faise o lardeiro.

No entroido fanse en Viana bonecos con palla e vístense coa roupa que os mozos e mozas se rouban mutuamente e que reciben o nome de *lardeiro* e *lardeira*.

182. No mes de maio inda cae o raio.

- 183.No mes de San *Juan as nove con día dan.**
- 184.No mes de San *Juan *cualquera burro *gana o pan.**
Xuño é un mes de moito traballo no que calquera pode gaña-lo sustento traballando ó xornal.
- 185.No mes de xaneiro xa o lacón está no pucheiro.**
As matanza fanse en decembro e no mes de xaneiro xa se pode come-lo lacón.
- 186.No San Martiño bebe o viño e come o touciño.**
O San Martiño celébrase o 11 de novembro e é un bo momento para proba-lo viño novo e tamén apetece nesta época o touciño asado nas brasas.
- 187.No Santiago pinta o bago.**
A finais de xullo xa empezan a coller cor as uvas.
- 188.Noite *estrellada, mañá soleada.**
- 189.Non estíre-la pata máis do que dá a manta.**
Non se pode gastar máis do que se ten.
- 190.Non hai atallo sin traballo.**
Todo o bo custa un certo esforzo.
- 191.Non hai luar como o de xaneiro nin amor como o primeiro.**
- 192.Non hai maior *despreco que non dar aprecio.**
- 193.Non hai mal que cen anos dure.**
- 194.Non hai mal que por ben non veña.**
- 195.Non hai millor criado có que manda e fai.**
- 196.Non hai millor lotería có traballo i-a economía.**
- 197.Non hai pega sin mancha negra.**
Non hai nada nin ninguén sen defectos.
- 198.Non hai peor xordo có que non quere oír.**
- 199.Non hai sábado sin sol nin domingo sin amor.**
- 200.Non lle falta máis a mai ó fillo cá xeadá ó *granizo.**
- 201.Non pidas a quen pediu nin sirvas a quen serviu.**
- 202.Non se fai palleiro sin palla.**
O que está gordo é porque come moito.
- 203.Nora, sogra e doutor *cuanto máis lonxe millor.**
Estes tres personaxes son moi temidos.
- 204.Ó boi valente nunca lle falta unha cornada.**
Quen se mete en liortas, antes ou despois leva algunha malleira.
- 205.Ó can *flaco todo se lle volven pulgas.**
- 206.Ó catarro dálle co *xarro.**
- 207.Ó feito, feito , *decía o muíño e iba botando o pan ó río.**
Non se pode evita-las culpas escudándose no feito de que o pasado non se pode cambiar.
- 208.Ó gato escaldado *hasta a auga fría lle fai *daño.**
- 209.O aire de marzo queima á dama no pazo.**
O vento no mes de marzo é moi frío.
- 210.O amigo i-o viño *cuanto máis vello millor.**
- 211.O ben feito ben parece.**
- 212.O can i-o gato nunca no *mismo *plato.**
- 213.O can i-o miniño onde lle dan cariño.**

214.O casado casa quere, se non é del é da mullere.

Os matrimonios é mellor que vivan separados do resto da familia para evitar problemas.

215.O home é lume i-a muller estopa e vén o demo i-asopla.

Segundo este refrán, é conveniente evitar demasiado contacto entre homes e mulleres por que son débiles no que se refire ós instintos sexuais.

216.O home i-o can van onde llo dan.

Compara o home, que segundo a opinión tradicional se deixa guiar polos seus instintos sexuais, co can que busca comida.

217.O home i-o oso *cuanto máis feo máis *hermoso.

A valía do home non se mide pola súa beleza, ó contrario cá da muller.

218.O liño por San Marcos nin nacido nin no saco.

O liño débese sementar antes de finais de abril pero tampouco moito antes. O San Marcos celébrase o 25 de abril.

219.O louco i-o borracho falan o que teñen debaixo do papo.

220.O mal i-o ben á cara se vein.

221.O medo *guarda a viña.

É mellor se demasiado precavido que demasiado confiado.

222.O ouro acude ó tesouro.

223.O pan polo olor, o viño polo *color e todo polo sabor.

224.O portugués se non che caga no cima da escaleira, cágache no fondo.

Refírese a tradicional desconfianza que os galegos senten polos portugueses en xeral.

225.O primeiro ano cara con cara, o segundo cu con cu, e o terceiro ¿tu que teis? ¿e que trouxeche tu?

No matrimonio todo vai moi ben ó principio pero logo empezan os problemas e as discusións.

226.O que bebe pola bota non se lle saben os tragos que bota.

227.O que bota mala semente na *cosecha o sente.

228.Ó que cochos lle faltan, touzas lle roncan.

Quen está preocupado por algo cre velo ou oílo en todas partes.

229.O que con nenos se deita cagado / mexado se levanta.

230.O que chega tarde nin oe misa nin come carne.

231.O que dá o que ten, a pedir vén.

Débese ser xeneroso pero non tanto como para quedar sen nada.

232.O que de amigos carece, *señal (de) que non os merece.

233.O que de novo bailaba ben, de vello inda lle arremeda / lle dá un xeito.

O aprendido nunca se esquece de todo.

234.O que de novo non traballa, de vello durme na palla.

235.O que de novo traballou, de vello descansou.

236.O que *guarda *siempre ten.

237.O que nada quere e nada ten, é máis rico ca ninguén.

238.O que neste mundo quere andar ten que ver, oír e calar.

239.O que non aforra un misto, non aforra un cristo.

- O que non aforra nas cousas pequenas non aforra nada.
- 240.O que non fuma nin bebe viño, o demo llo leva por outro camiño.**
- 241.O que non pode, cos dentes acode.**
O quere algo, aínda que lle custe, busca a maneira de conseguilo.
- 242.O que non sabe é como o que non veí.**
A falta de intelixencia é unha grande tacha.
- 243.O que non ten cabeza escusa sombreiro / ten que ter pés.**
- 244.O que non ten dó da auga e da leña non ten dó de nada que teña.**
Hai que aforrar en todo, empezando polas cousas máis básicas, neste caso a auga e a leña.
- 245.O que parte e comparte / non carpe, se é *persona de arte, deixa pra si a millor parte.**
- 246.O que queira peixes que molle o cu.**
Non se consegue nada sen un certo esforzo.
- 247.O que queira ter bon allal que o semente no mes de Nadal.**
- 248.O que queira ter bon alleiro que o semente no mes de xaneiro.**
- 249.O que regala ben vende, se o que recibe entende.**
Os regalos non son desinteresados, un regalo ou un favor supón outro a cambio.
- 250.O que se pica, allos come.**
- 251.O que ten burro e vai a pé máis burro el é.**
- 252.O que ten *lengua vai a Roma.**
- 253.O que ten o fillo ó lado non perde bocado.**
- Quen está coa súa familia non ten preocupacións.
- 254.O que ten unha muller boa i-a perde non sabe o que *gana.**
- 255.O que teña tenda que a atenda e se non que a venda.**
- 256.O que tropeza e non cai adianta a *mitai.**
Equivocarse e rectificar é a mellor forma de aprender.
- 257.O que feo ama, guapo lle parece.**
A beleza é algo subxectivo e o amor é cego.
- 258.Onde hai patrón non manda mariñeiro.**
- 259.Onde o crego canta alí xanta.**
Quen traballa merece que lle paguen.
- 260.Onde se saca e non se pon, logo se chega ó fondón.**
- 261.Ortiguíña me ortigou, meldrastiño me curou.**
Esta é unha receita de medicina natural, contra o picor que produce o contacto coas ortigas o mellor é refregar co meldrasto, outra planta moi común nos nosos camiños.
- 262.Os amores i-a lúa son en todo semellantes, entran en cuarto crecente e *salen en cuarto menguante.**
- 263.Os animais no mes de febreiro inda non enchen o peteiro.**
- 264.Os que durmen no *mismo colchón fainse da *misma opinión.**
- 265.O saber non ocupa lugar.**
- 266.O tear i-o muíño por un peliño.**
O tear e o muíño son moi delicados e derrámanse facilmente.

267.O traballo do rapaz é pouco pero o que non o aproveita é louco.

268.Ou nas uñas ou nos pés has de tirar a quen es.

269.Ovella que berra, bocado que perde.

270.Pais cochos, fillos marranchiños.
Todos nos parecemos á nosa familia.

271.Pan con pan, comida de bobos.

272.Pan de xestas, pan de festas.
A comida que se come no campo sabe mellor cá que se come na casa.

273.Pá boa fame non hai mal pan / pan duro.

274.Pa ir ó muíño non chames polo veciño.
Cada un debe atender os seus negocios e non esperar a que os veciños lle axuden.

275.Pa quen é a miña mai ben vale o meu pai.

276.Pa quen é o burro ben vale a albarda.

277.Pa quen non quere *siempre hai bastante.

278.Pa un aforrador nunca falta un gastador.
Cando alguén aforra moito, os seus herdeiros malgástanlo todo.

279.Pasou o día, pasou a *romería.

280.Pensa o ladrón que todos son da súa condición.

281.Pola Candeloria cada paxariño coa súa parexa.
A Candelaria ou Candeloria celébrase o 2 de febreiro.

282.Pola Santa Cruz moxe o cabreiro a cabra trala uz.

En primavera paren as cabras. A Santa Cruz celébrase o día 3 de maio.

283.Pola Santa Lucía *menguan as noites e crecen os días.

A Santa Lucía celébrase o 13 de decembro e no solsticio de inverno, o 11 de decembro segundo o calendario xuliano, os días empezan a ser máis longos.

284.Polo pan baila o can.

285.Polo San Antón a boa pita pon, pola Santa Ana a boa i-a mala.
O San Antón é o 13 de xuño e a Santa Ana o 26 de xullo.

286.Polo San Martiño deixa a auga e vaite ó viño.

287.Polo San Martiño mata o teu porquiño e proba o teu viño.

288.Por mal camiño non se pode ir a bon *pueblo.
Os malos feitos levan a un mal final.

289.Por onde fores fai o que vires.

290.Por onde se come e se bebe non se arrodea.
O que dá algún proveito nunca está demais.

291.Por San *Juan espiga o pan.

292.Pouco dura a alegría na casa do pobre.

293.Quen come sin *grasa come sin *tasa.
Quen non lle bota graxa á comida come moito e sen xeito.

294.Quen de noite vai e vén, de noite come o que ten.
Quen anda sempre de parranda gasta moito e non fai nada de proveito.

295.Quen dorme o primeiro de maio dorme todo o ano.

296. Quen dunha escapa, cen anos dura.

Refírese á crenza de que quen se ve cerca da morte e se salva vive moito tempo máis.

297. Quen en maio non ten o pan semeado, agosto se lle fai maio.

Quen non fai as cousas no seu debido tempo despois anda ás présas e non lle saca proveito.

298. Quen escuta, mal de si oe.

299. Quen fai un cesto fai un cento se lle dan vergas e tempo.

O aprendido non se esquece.

300. Quen fai un fillo na muller allea perde o fillo i-a feitura.

Quen pon os seus esforzos en algo imposible perde o tempo.

301. Quen fóra / lonxe vai casar ou é cego ou quere cegar.

Refírese ó costume tradicional de casar con alguén da mesma aldea, porque á xente doutras aldeas non se lle coñecen os defectos, en cambio a xente coa que se ten contacto tódolos días si.

302. Quen fai a lei fai a trampa.

303. Quen lle *desea mal ó seu veciño, o seu lle vén polo camiño.

304. Quen mal anda mal acaba.

305. Quen muto corre logo para.

306. Quen muto enfeixa pouco ata.

307. Quen queira o cocho gordo que o cebe desde agosto.

308. Quen ten a *lengua aguda que teña a costela dura.

Quen murmura dos demais pode sufrí-las consecuencias.

309. Recado sin diñeiro queda no primeiro rigueiro.

Quen fai un favor espera algo a cambio.

310. Rei morto, rei posto.

Cando alguén marcha, axiña vén outro que ocupa o seu lugar.

311. Rifas de *enamorados, amores *dobrados.

312. Río revoltó, ganancia de pescadores.

313. *Rodilla de home, cu de muller e fuciño de can nunca quentes están.

314. Roubar a un ladrón son cen anos de perdón.

315. Rubias ó *naciente, *chuvia ó *ponente; rubias ó *ponente, sol ó *naciente.

Cando o ceo ou as nubes están rosadas ó amencer, chove pronto; en cambio, se o ceo está rosado ó solpor, o día seguinte será soleado.

316. Sabe máis o vello no olvidado có mozo no acordado.

A vellez dá a sabedoría.

317. San Migueliño das uvas maduras, que tarde veis e que pouco duras.

O San Miguel celébrase o 29 de setembro e normalmente vai bo tempo nesa época, é o que se deu en chamar *vrao de San Miguel*.

318. Sardiña que leva o gato, tarde ou nunca volve ó *plato.

319. Sarna con gusto non pica.

320. Se a muller soupese a *virtú da malvela pastaría nela como o boi na herba.

Esta é outra receita natural, a malvela é unha herba da que se fai unha infusión que calma as dores da menstruación.

321. Se o cuco non canta entre marzo i-abril ou o cuco é morto ou quere vi-la fin.

322. Se queres ter diñeiro *quedate *siempre solteiro.

323. Se te morde a rela colle a aixada e vaite á terra.

A rela é un insecto velenoso.

324. Se te pica o alacrán busca cura e sacristán que mañá te enterrarán.

325. Se xea o día de San *Blas, trinta xeadas máis.

326. *Según María, *según filla cría.

Os fillos herdan os costumes dos pais.

327. Sete xastres fain un home e sete costureiras non.

Refírese ó mal concepto que a xente tiña antigamente dos xastres, non os consideraban homes completos, quizais por dedicarse á costura, tarefa tradicionalmente feminina.

328. *Setiembre ou seca fontes ou leva pontes.

329. Se en marzo canta a ra, en maio xa calará.

Cando chove moito en marzo, non chove en maio.

330. *Siempre hai un roto pa un descosido.

331. Tanto lle quere o demo á mai que lle saca os ollos.

O moito cariño ás veces fai dano.

332. Ténde-lo miniño morto i-o apio no horto.

O apio é unha planta medicinal.

333. Un maio sin trebois e como un home sin collois.

334. Unha mao lava a outra i-as dúas lavan a cara.

Coa axuda doutras persoas sempre se fai o traballo máis rápido e con menos esforzo.

335. Unha vez vello, tres veces neno.

Os anciáns ás veces compórtanse coma os nenos, dan moito traballo e necesitan moitos coidados e mimos.

336. Vaca agabada, leite nos cornos.

As cousas ou persoas moi loadas resultan ser as de menor valía, xa que as boas non precisan loanzas.

337. Vacas da Mezquita e mulleres de Punxeiro, quita, quita.

Dicíase noutro tempo que as vacas do concello da Mezquita adoitaban ser demasiado delicadas para o traballo do campo e, parece ser que as mulleres de Punxeiro tamén eran moi finas e pouco dispostas para o traballo.

338. Vai a vella morrendo e vai aprendendo.

339. -Vaite marzo marciaco, que me fuche deixando os meus bois todos *cuatro; -Con *cuatro días que me quedan e *cuatro que me empresta o meu irmao abril heichos colgar todos no chambaril.

Segundo este refrán dialogado o mes de marzo mata de frío ós animais.

340. Vale máis dar a malos que pedir a bois.

Para recibir algo todos estamos dispostos, en cambio para dar ninguén o está.

341. Vale máis ter que *desear / andar a pedir.

342. Viño na cuba, borracheira segura.

343. Vodas con foguetes acaban a cachetes.

344. Volta feita non mete présa.

O mellor é acabar o traballo o antes posible.

345. Xaneiro grileiro, nin pan nin palleiro.

Cando no mes de xaneiro os nabos xa teñen grelos, chamados *grilos* na zona de

Viana, é porque vai demasiada calor para esa época e iso non é bo para o resto das colleitas.

346. Xaneiro xadeiro, febreiro manadeiro, unha raíña de sol e outra de tempeiro.

En xaneiro soe ir moito frío e xear e en febreiro rebentan as fontes e tan pronto vai sol como chove.

347. Xente nova e leña verde todo se volve fumo.

348. Xogar e perder, pagar e calar.

Quen aposta e perde debe pagar sen protestar.

6. Bibliografía

Dicionarios xerais e paremiolóxicos:

ARES VÁZQUEZ, M. C. et al. (1990): *Diccionario Xerais castelán-galego*. Xerais, Vigo.

ARES VÁZQUEZ, M. C. et al. (1993): *Diccionario Xerais da Lingua*. Xerais, Vigo.

COLLINS, W. (1993): *Diccionario español-inglés inglés-español*. Grijalbo, Barcelona.

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (1992): *Diccionario de la Lengua Española*. Espasa Calpe, Madrid.

CARBONELL BASSET, D. (1996): *Diccionario de Refranes castellano e inglés*. Del Serbal, Barcelona.

FLAVELL, L. (1993): *Dictionary of Proverbs and their Origins*. Kyle Cathie Ltd, London.

JUNCEDA, L. (1998): *Diccionario de Refranes, Dichos y Proverbios*. Espasa Calpe, Madrid.

STRAUSS, E. (1994): *Dictionary of European Proverbs* Vol. I, II, III. Routledge, London.

Estudos sobre paremioloxía:

ALMELA PÉREZ, R. (1996): “¿Son los refranes un reflejo de la sabiduría popular?” en *Paremia* 5, 1996, 143-145.

ÁLVAREZ LUGRÍS, A. (1997): “Repertorio de refráns inglés-galego” en *Cadernos de Lingua* 15, 1997, 97-117.

MIEDER, W. (1993): *Proverbs are Never Out of Season*. Oxford University Press, New York.

NIKOLÁEVA, J. (1996): “Paremiología moderna rusa” en *Paremia* 5, 1996, 105-114.

Referencias bibliográficas:

BLANCO ESCODA, X. e MORENO ALCALDE, M. D. (1997): “La palabra proverbial en la enseñanza / aprendizaje de lenguas románicas” en *Paremia* 6, 1997, 117-122.

CORPAS PASTOR, G. (1996): *Manual de fraseología española*. Gredos, Madrid.

DÍAZ PÉREZ, J. C. (1997): “Desarrollo de la competencia paremiológica en estudiantes de enseñanza primaria y secundaria” en *Paremia* 6, 1997, 189-194.

- FERNÁNDEZ DE SANMAMED, L. e MONTERO KÜPPER, S. (1996): “100 paremias alemanas e as súas correspondencias galegas” en *Viceversa* 2,1996,153-168.
- FERRO RUIBAL, X. (1987): *Refraneiro galego básico*. Galaxia, Vigo.
- FERRO RUIBAL, X. (1997): “Deus e mailo demo no refraneiro galego” en *Paremia* 6,1997,207-222.
- MIEDER, W. (1995): “Paremiological Minimum and Cultural Literacy” en *De Proverbio* vol.1, nº 1, 1995. www.deproverbio.com.
- RODRÍGUEZ CRUZ, X.: *Ditos e refráns do concello da Gudiña* (material inédito cedido polo autor para este traballo).
- SANTOS SUÁREZ, L. (1997): "Influencia do mundo rural na creación do refraneiro galego, castelán e inglés: estudio comparativo" en *Viceversa* 3,1997,87-99 traballo de fin de carreira presentado na Facultade de Humanidades (agora F. de Filoloxía e Traducción) da Universidade de Vigo en 1996).
- SEVILLA MUÑOZ, J. (1998): “Problemática de la traducción paremiológica en francés y español” en *De Proverbio*, vol. 4, nº 2, 1998. www.deproverbio.com.
- SEVILLA MUÑOZ, J. (1999): “Divergencias en la traducción de expresiones idiomáticas y refranes (francés-español)” en *De Proverbio* vol. 5, nº 1, 1999. www.deproverbio.com.